

Аммосова Сайаана Витальевна
МБОУ “Сунтарская начальная
общеобразовательная школа им.В.Г.Павлова”
Сунтарский район, с.Сунтар

Сагалыы дидактической оонньуу
«Аптаах көбүөр»

Кириин тыл

«Аптаах көбүөр» - дидактической оонньуу пособията. Алын сүһүөх оскуола уөрэнээччилэригэр, оскуолаҕа кириэн иннинээҕи саастаах оҕолорго, иитээччилэргэ, төрөппүттэргэ уонна учууталга көмө матырыйаал буолан оһуһулунна.

Тылы-өһү оҕо эрдэхтэн чочуйар наада. Оонньуу оҕо саамай таптыыр, үлүһүйэр дьарыга буолар.

«Аптаах көбүөр» - оҕо тылын саппааһа, айар, толкуйдуур, ситимнээн кэпсиир, ойуулаан-дьүһүннээн, уобарастаан өйдүүр дьоһура сайдарыгар, элбэҕи билэригэр, айарыгар тирэх буолар. Оҕо булугас өйүн эрчийэн, тыл баайын баһылаан төрөөбүт тылын үйэтитэр, сахалыы тыынныыр, баай тыллаах дьон буолалларыгар көмөлөһөр. Оҕону кыра сааһыттан эрчийдэххэ, үөрэттэххэ туһунан толкуйдаах, сайдыылаах, билиилээх буола улаатар.

«Аптаах көбүөр» сүрүн сыала-соруга: оҕо тылын-өһүн сайыннарыы; оҕо онорон көрөр, толкуйдуур, өйгө хатыыр дьоһурун, болҕомтотун сайыннарыы буолар.

Аптаах көбүөр - анал дьайымалга, улахан киһи оҕону кытта бииргэ дьайымалыгар ситимнээн күннэтэ тутуннахха оҕо билиитэ ханыыр, сайдан иһэр, тылын саппааһа байар.

Ол курдук тыл саппааһын байытыыга, дорҕоону чуолкайдык санарарга, тылы сүһүөххэ сөпкө араарарга, толкуйдуур дьоһуру сайыннаарга бу талыллыбыт, оһуһуллубут оонньуулары ытыахха сөп.

Оонньуу хаамыыта: оҕолор уочаратынан кубигы көбүөргэ быраҕаллар. Кубик ханнык өнүгөн хайа сыыппыраҕа түспүтүнэн соруудаҕы толороллор.

Бу оонньууга наада:

- 1) 6 араас өгнөөх кубик. Хас биирдии өгнө 9 соруудахтаах, оонньуулаах буолар.
 - Халлаан күөх: «Кыһынны» дьыл кэмигэр аналлаах соруудахтар, оонньуулар.
 - Араҕас: «Сааскы» дьыл кэмигэр аналлаах соруудахтар, оонньуулар.
 - От күөх: «Сайынны» дьыл кэмигэр аналлаах соруудахтар, оонньуулар.
 - Сырдык саарыл: «Күһүгүнү» дьыл кэмигэр аналлаах соруудахтар, оонньуулар.
 - Кугас өгнө хамсаныылаах оонньуулар.
 - Кыһыл өгнө «Билиини ханатыы» диэн соруудахтаах.
- 2) 9 клеткалаах көбүөр.
- 3) Өгнөрүнэн тыырыллыбыт боппуруостар.

Кыһын – халлаан күөх өң.

1. Таабырыннары таай.

- 1) Уу да ылбата, уот да сизбэтэ баар үһү. (муус)
- 2) Илиитэ, атаба суох эрэри ойууһут баар үһү. (кыһын)
- 3) Тохсунньу тымныытыгар тон тиити торулатар баар үһү. (тонсоҕой)

2. Тыл кэлин сүһүөбүн сүтэрэн кэбиспит. Ойууну көрөн, тылы сөпкө таһаар.

Бэргэ _____ (һэ) Үтү _____ (лүк) Хаатын _____ (ка)

3. 1). Тыллары сүһүөххэ араартаа.

Хаар, күрдүк, тымныы, ойбон

2). Хаар, күрдүк, тымныы – диэн тыллары фишканан суруйан көрдөр.

4. Этти дьээбэ ис хоһоонноммут. Ону булан көннөр.

- 1). Ат унуох кирэр. (Ыт)
- 2). Балаҕанна ынахтар тураллар. (Хотонно)

5. Бу тыллары туһанан этиитэ толкуйдаа.

Ойбон, кырыа, тохсунньу.

6. Булчут кыһынны бултка илдьэ сылдьар малларын ааттаталаа. Тыл суолтатын быһаар.

- 1) Туһах – мас көтөрүн, куобаҕы бултуурга анаан сылгы кутуругуттан эбэтэр синньигэс боробулуохаттан оноһуллубут булт тэрилэ.

- 2) Мунха - элбэх киһи тардан балыктыыр, илим курдук харахтаах, икки өттүнэн уһун кынаттаах, ортотугар балык мустар ийэлээх улахан балыктыыр тэрил.

- 3) Анньыы – ойбон алларарга, мууһу көйөргө аналлаах уһун укка олордүүлэр сытыы уһуктаах тимир.

7. Кыһынны ыйдары ааттаталаа.

8. Бу этиилэр ханнык остуоруйалартан киирбиттэрий.

- «Муус, муус бэркин дуо?» (Таал-таал эмээхсин).
- Өрүскэ киирэн, ойбонно кутуруккун уган олоҕу уонна эт: “Кыра да, улахан да буоллар, балык түбэс!” – диэ да, кэлиэбэ (Саһыл уонна бөрө).

9. Саха сиригэр кыстыыр көтөрдөрү ааттаталаа.

Саас - араҕас өн.

1. Таабырыннары таай.

- 1) Оттон урут тахсар, хагдарыйыан инннэ хатан хаалар баар үһү. (Ньургунун)
- 2) Кэрэ биэ кэлбит суола көстүбэт үһү. (Тыал)
- 3) Кыната суох көтөр,суола суох устар баар үһү. (Былыт)

2. Тыл кэлин сүһүөбүн сүтэрэн кэбиспит. Ойууну көрөн, тылы сөпкө таһаар.

Үрү____(йэ)

Мутук____(ча)

Тул____(лук)

3. 1) Тыллары сүһүөххэ араартаа.

Саас, тыал, куйуур, үрүйэ.

- 2). Хаар, тыал, үрүйэ, тулук – диэн тыллары фишканан суруйан көрдөр.

4. Этии дьээбэ ис хоһоонноммут. Ону булан көннөр.

- 1). Саас кэлэн **тимир** ууллубут. (хаар)
- 2). Чалбах тахсан оҕо-аймах **унтуу** кэппит. (саппыкы)

5. Бу тыллары туһанан этиитэ толкуйдаа.

Муус, чалбах, ньургунун.

6. Сааскы ыйдары ааттаталаа.

7. Сааскы куска туттуллар тээбириннэри ааттаталаа. Тыл суолтатын быһаар.

- 1). Батарантаас – ботуруоннары хаалаан ильдэ сылдьарга аналлаах курдуну быһыылаах суумка.

2). Саа – буулдыанан ытар уһун уостаах сэп.

3). Тыы – кыра, мас устар аал.

8. Бу этиилэр ханнык остуоруйалартан киирбиттэрий.

- Түөкүн, дьэ түбэстин ээ! Эйигин сиэри сылдыар этим, - дии-дии бөрө ырдыгыныыр. (Бөрө уонна куобах)
- Күтэр буоллабына саас аайы, хороонугар уу туолар буолан, үөт төрдүгэр тахсан титирии олорор буолбута үһү. (Күтэр чыычаах икки)

9. Сааскы дьыл кэмин ханнык тылларынан хойуйохха сөбүй.

Сайын – от күөх өн.

1. Таабырыннары таай.

- 1). «Кэллэрбин эрэ кэпсиэм, барарбар төрүт сангарыам суоҕа” диир баар үһү. (Кэҕэ)
- 2). Алта атахтаах аадан бөҕөс баар үһү. (Хомурдуос)
- 3). Араас дьүһүннээх сэбирдэх халлаанна көтөр үһү. (Лыях)

2. Тыл кэлин сүһүөбүн сүтэрэн кэбиспит. Ойууну көрөн, тылы сөпкө таһаар.

Дьэ ____ (дьэн)

Хапта ____ (ҕас)

Моонньо ____ (ҕон)

3. 1) Тылланы сүһүөххэ араартаа.

Отуу, хомурдуос, моҕотой, холорук.

- 2). Аһыка, лыах, хатын - диэн тылланы фишканан суруйан көрдөр.

4.Этии дьээбэ ис хоһоонноммут. Ону булан көннөр.

- 1). Сайын кэлэн тыаҕа элиэ эппит. (кэҕэ)
- 2). Мин ойуур олохтооҕо куттас **бөрөбүн**. (куобахпын)

5. Бу тылланы туһанан этиитэ толкуйдаа.

От, кумаар, кымырдаҕас.

6. Сайынны ыйдары ааттаталаа.

7. Ыһыах туһунан кэпсээ.

Туттуллар тыллар: бэс ыйа, кымыс, үтэһэлээх эт, оһуохай, илии-атах оонньуулара, ат сүүрдүүтэ, күнү көрсүү, уоту аһатыы, сизэр-туом.

8. Сахалыы иһиттэри ааттаталаа.

9. Бу этиилэр ханнык остуоруйалартан киирбиттэрий.

- Тайах, мантан өһүргэнэн, кутуйабы илдьи тэпсээри экирэтэ сылдьан тэпсэнэлээбит да, кутуйах сириҥ-буорун сиксигэр-хайаһаһыгар киирэннэһиилэ тыыннаах орпут. (Кутуйахтаах тайах)
- Оһолоруом, уута аһалыҥ. Күөмэйим куурда. Уута аһалыҥ даа! (Кэһэ)

Күһүн – сырдык саарыл

1. Таабырыннары таай.

- 1). Күнү быһа харабын уутун тоҕор баар үһү. (Ардах)
- 2). Сэлээппэтин устубат туох баарый. (Тэллэй)
- 3). Миигин үргээтэххэ онгоойук туолар диир бар үһү. (Отон)

2. Тыл кэдин сүһүбүн сүтэрэн кэбиспит. Ойууну күрүн, тылы сөпкө таһаар.

Оҕур _____(суу)

хортуоп____(пуй)

мор____(куоп)

3. 1) Тыллары сүһүөххэ араартаа

Сэбирдэх, күһүн, хаһын.

2) Күһүн, сэбирдэх, хаһын – диэн тыллары фишканан суруйан көрдөр.

4. Этии дьээбэ ис хоһоонноммут. Ону булан көннөр.

- 1). Буолаттан **оҕурсуу** хостообуттар. (хортуоппуй)
- 2). Күһүн кэлэн **уу** хагдарыйар. (сэбирдэх)

5. Бу тыллары туһанан этиитэ толкуйдаа.

Тэллэй, тыатаабы, ардах.

6. Күһүнгү ыйдары ааттаталаа.

7. Күһүнгү дьыл кэмин ханнык тылларынан хоһуйуохха сөбүй.

8. Соҕуруу баран кыстыыр көтөрдөрү ааттаталаа.

9. Өс хоһооннору ситэр:

- Ким үлэлиир – (ол аһыыр).
- Билии баар – (бараммат баай).
- Көтөр өнгүнэн – (киһи өйүнэн).

Кыһыл өн
Билиини ханаты.

1. АЙСИЭН УОЛ УЛАХАН УОННА АҢЫ ДЬААБЫЛЫКАНЫ СИЭБИТ. ОНТОН НЬУРГУН УЛАХАН УОННА НЬУЛУУ АМТАННААҢЫ. ДЬААБЫЛЫКАЛАРГА ТУОХ ТЭН УОННА УРАТЫ БААРЫЙ?

2. Күн систиэмэтигэр хас планета баарый? Ааттарын ааттаталаа.

Меркурий, Венера. Сир, Марс, Юпитер, Сатурн, Уран, Нептун.

3. «Ыйыты-хоруй»

Бытааччы оҕолортон ыйытар:

- “Кыһыл кинигэ” диэн тугуй? (Ураты харыстаныхтаах кыылар уонна үүнээйилэри киллэрэр Кинигэлэрэ).
- Ханнак “Кыһыл кинигэлэр” баалларый? (Аан дойдутааҕы, Россиятааҕы, Саха сириг Кыһыл кинигэтэ).
- Кыһыл кинигэҕэ киирбит үүнээйилэргэ биһиги хайдах сыһааннаһахтаахпытый? (Кыһыл кинигэҕэ киирбит үүнээйилэри харыстыбыт, айылҕаҕа көрүстэхпитинэ тэпсибэппит, алдыаппыт уонна үргэбэппит)
- Кыһыл кинигэ кыыларыгар биһиги хайдах сыһааннаһабытый? (Харыстыбыт, өлөрбөппүт, дьоммутугар кэпсибит)
- Кыһыл кинигэ туохха наадалааҕый? (Сүтэн эрэр, сэдэх кыылар уонна үүнээйилэри тыыннаах хаалларар туһугар наада).

4. Нэдиэлэ күннэрин ааттааталаа.

5. 3 ынахха барыта хас муостааҕый? Хас атахтааҕый?

6. Баскетбол щитыгар убайым Дима 5 мээчиги киллэрбит.Проня Диматтан 2 мээчигинэн элбэ5и. Убайдарым барыта хас мээчиги киллэрбиттэрий?

7. Суоттаа:

- Машаҕа 10 кинигэ,оттон Таняҕа 8 кинигэ баар. Таня кинигэтэ хаһынан аҕыйаҕый?
- Кус 10 о5олоох, 9 о5о көппүт. Хас кус о5ото хаалбытый

8. Сунтаар гизэбэтигэр туох ойуулаабы?

9. Ыйдар сахалыы ааттарын ааттаталаа.

Январь – Тохсунньу

Февраль – Олунньу

Март – Кулун тутар

Апрель – Муус устар

Май – Ыам ыйа

Июнь – Бэс ыйа

Июль – От ыйа

Август – Атырдьах ыйа

Сентябрь – Балаҕан ыйа

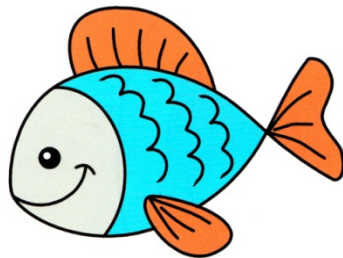
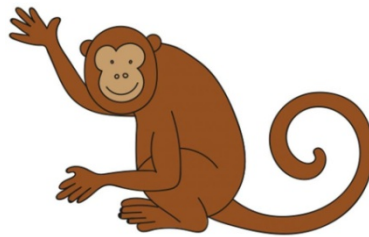
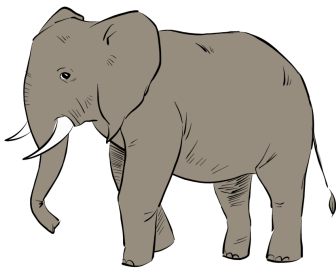
Октябрь – Алтынньы

Ноябрь – Сэтинньи

Декабрь – Ахсынньы

Кугас өн - хамсаныылаах оонньуу

1. Бэриллибит кыыллартан талан биирдэстэрин саната суох хамнанан көрдөр. Оҕо талбыт кыылын саната суох көрдөрөн атын оҕолорго таайтарар

2. Аптаах көбүөр тула куобахтыы ой
3. Сөбүлүүр ырыабын ыллаа (хоһоонно аах, үнкүүлээ)
4. Албаһаабакка көрдөр (оонньууну ыытааччы киһи этин чаастарын ааттаталыыр, оҕо көрдөрөр. Оҕо албаһыар дылы тэтимин түргэтэтэн иһэр. Оҕо сааһыттан көрөн тыл бэрээдэгин, ахсаанын уларытыахха сөп). Илии, атах, баттах, харах, мурун, кулгаах...
5. Ойбонтон уулааһын
6. Сөпкө үтүгүн. Ыытааччы «Биир, икки, үс, тохтоо!» диир уонна карточка көрдөрөр. Оҕо карточкаҕа ойууламмыт киһи хамнаныытын сөпкө үтүктэн тохтоон хаалыахтаах.

7. **Кутуйах курдук чуумпутук.** Кубик бырахпыт оџо хараџын баайаллар, хос ортотугар туруораллар. Атын оџолор төһө кыалларынан чуумпутук кини аттыгар хаама сылдыбаллар. Хараџа баайыылаах оџо тыас истэ сатыыр, иһиттэџинэ “Тохтоо” диир уонна ханна тыас истибитин ыйан көрдөрөр. Сөпкө ыйбыт буоллаџына, ыйыллыбыт оџо оонньууттан туораан иһэр. Бүтэһик хаалбыт оџо кубик быраџар бырааптанар.

8. **Сыщиктар.** Бу оонньууга кистииргэ сөптөөх дьобус эттик наада. Оонньууну ытааччы эттиги оџолорго көрдөрөр, харахтарын симпиттэрин кэннэ кистиир. Оџолор көрдүүлэр. Эттиги булбут оџо салџыы кубик быраџар бырааптанар.

9. **Молекулалар.** Оџолор хоско хамнана сылдьаллар. Ол кэмнэ ыытааччы «Молекула, молекула, икки” (3, 4, 5 ... оџо ахсааныттан көрөн) диэтэџинэ оџолор этиллибит ахсаанынан бөлөх буола хомуллуохтаахтар. Итэџэс, ол эбэтэр сыыһа ахсааннаах бөлөх оонньууттан туоруур.

